

گفتار

مهدی فیروززاد* در مراسم سالگرد دکتر آئینه‌وند اعلام کرد

جایزه علمی دکتر صادق آئینه‌وند برگزار می‌شود

● جلسه امروز با دیگر جلسات بزرگداشت متفاوت است؛ این تفاوت هم از این روست که از آئینه‌وندی صحبت می‌شود که به کمک امروز ما می‌آید و می‌تواند تا امروز توسعه پیدا کند. من فکر می‌کنم همه بزرگان عالم علم و اخلاق یک مفهوم وجودی دارند. اگر بزرگان بتوانند این مفهوم وجودی را پیدا کنند، قابل توسعه هستند. این مسئله با اخلاق و صفت فرق می‌کند. برای مثال حاتم طایی سخی است، فارابی استاد اول است و ابن سینا تالشگر است. اینها یک مفاهیم وجودی دارند که اگر ما این مفهوم را استخراج کنیم، با تمام سخاوتمندان عالم متفاوت می‌شوند و امروز می‌توان از آنها یک سخاوتمند ایجاد کرد.

من مرحوم آئینه‌وند را یک عصاره یادگیری به معنای توسعه‌ای آن می‌شناسم. یادگیری مدام و دقیق؛ یادگیری که هر روز شما را متفاوت از دیروز می‌کند چون قدرت گمانه‌زنی شما را نسبت به تحولاتی که پیش می‌آید، بیشتر می‌کند.

به خاطر ندارم در گفت‌وگوهایی که با هم داشتیم یک بار حرف من قطع شود و ایشان چیز دیگری گفته باشد. احساس می‌کردم تا آخرین جمله کسانی که با ایشان صحبت می‌کردند را گوش می‌دهند و خود این مسئله یکی از نمونه‌های اخلاقی یادگیری بود.

من یک شب از حرم حضرت زینب(س) می‌آمدم کتابی را می‌خواندم و برای من بسیار جذاب بود؛ این کتاب چهل واژه قرآنی را که مفهومی غیر از عربی امروز دارد، بررسی کرده بود. مقدمه کتاب را خواندم؛ دیدم طبق گفته محقق معانی این چهل واژه براساس شان نزول قبیله‌ای که پیغمبر(ص) در آن رفتند، با عربی حجاز متفاوت است؛ بنابراین مترجمان و مفسران باید به این معنا توجه کنند نه به معنای رایجی که در حجاز با مدینه وجود دارد. بعد هم نزد دکتر آئینه‌وند رفتم، گفتم این کتاب را خریدم و ایشان هم کتاب را گرفتند و ورق زدند. بحث ما از اینجا آغاز شد؛ آیا احکامی را که امروز ما باور داریم، می‌توانیم از طریق تاریخ زیر سؤال ببریم و دومتریه فکر کنیم؟ ایشان پرسیدند مثل چی؟ گفتم مثل دست‌زدن به آیه قرآن و ادامه دادم که اغلب علما دست‌زدن به آیه قرآن بدون وضو را براساس روایت «لایمسه الا المطهرون» جایز نمی‌دانند.

اما من در تاریخ سکه مطالعه کردم؛ پیغمبر اولین سکه‌ای را که ضرب می‌کنند، به عرب سیاسی معروف است. دستور می‌دهند تا روی این سکه بنویسند «محمد رسول الله و لا اله الا الله». آیا این سکه دست بی‌وضو به آن نمی‌خورد؟ آیا یک غیرمسلمان به این سکه دست نمی‌زده یا این سکه تنها از آن مسلمانان وضودار بوده است؟ آیا این سکه به بلاد دیگری نمی‌رفته که آنها مشرک بوده باشند؟

ایشان گفتند بگذارید ببینیم سکه ولیعهدی امام رضا(ع) چگونه است. رفتند و کتابی را آوردند و دیدیم سکه ولیعهدی امام رضا که اصلاً آیه قرآن روی آن حک شده است و چگونه است که امام رضا(ع) دستور به نوشتن آیاتی را بر سکه می‌دهند که شارع هستند و نمی‌توانند خلاف شرع بگویند. ایشان با همان روحیه‌ای که حرف‌های من را گوش می‌کردند، فکر کردند و ما از هم خداحافظی کردیم و آمدم.

هفته بعد من از بیروت برگشتم و ایشان به من گفتند برای تو یک روایت پیدا کردم. عبدالعزیز از امام باقر(ع) می‌پرسد حکومت به دست ما افتاده و می‌خواهیم سکه ضرب کنیم و چه بزنیم؟ امام باقر(ع) می‌گوید یک روی آن قل هو الله بنویس و روی دیگر را نام ملک خودت. این روایت برای تحقیق من بسیار شریف بود. در آنجا پرسیدم برای صدور حکم، ما تاریخ‌شناس نیاز نداریم؟ آیا زمین‌شناس و متخصص علوم دیگری را نیاز نداریم؟ این گفت‌وگوی ما تا تهران ادامه پیدا کرد و مجموعه‌ای از گفت‌وگوهایی بود که می‌دیدیم علم امروز می‌تواند به صدور احکامی کمک کند که شاید در طول تاریخ تغییر کردند. تاریخی که ما همیشه فکر می‌کردیم برای مطالعه گذشته است، چطور می‌تواند بسیاری از مسائل امروز را حل کند. من یک خبر خوب هم دارم؛ تا امروز جوایزی را در شهر کتاب طراحی کردیم و بیشتر هم در راستای تحقیق است و نه در راستای تألیف؛ چون ما امروز به تحقیق عالمانه و پژوهش‌ا از صنف آقای دکتر آئینه‌وند بیشتر از تألیف نیاز داریم.

چندی‌پیش جلسه‌ای خدمت همسر آقای دکتر آئینه‌وند داشتم و پس از بحث‌های فراوان قرار شد از اسمال جایزه علمی استاد آئینه‌وند برای بهترین پایان‌نامه دکترای تاریخ اسلام را با همکاری بنیاد دکتر آئینه‌وند و مؤسسه شهر کتاب برگزار کنیم.

♦مدیرعامل مؤسسه شهر کتاب

یادمان آئینه‌وند

داوود فیرحی در بزرگداشت سومین سالگرد درگذشت دکتر صادق آئینه‌وند

آئینه‌وند؛ منتقدی اخلاق‌گرا

عکس‌ها: زهره سعیدی

تاریخ‌نگاری جدید در ایران است و قبل از آن ما تاریخ‌نگاری معطوف به واقعیت‌های موجود را نداریم. معمولاً گفته می‌شود این تاریخ‌نگاری میراث غرب است درحالی‌که این‌طور نیست و ما شاهد بودیم که بنیاد آن در حال شکل‌گیری بود. تاریخ‌نگاری جدید ویژگی‌هایی دارد؛ به‌جای اینکه از باب تفتن تاریخ را بخوانیم، یعنی حرف‌های این کار را می‌کند و تاریخ به تخصص و به یک رشته بنیادین تبدیل می‌شود و بقیه رشته‌ها را نیز تغذیه می‌کند. این تاریخی‌دین تاریخ بسیار مهم است که برای ما هم اتفاق افتاده است.

آنچه از اخلاق تاریخ‌نگاری مرحوم استاد آئینه‌وند می‌شناسیم رونب‌است؛ زیربنایش این نگاه معرفتی و تغییریافته است، تغییری در ذهن ایشان اتفاق افتاده بود. از نظر ایشان تاریخ چیزی صرف‌آگاهی از گذشته نیست بلکه کشف قاعده برای شناخت امروز است؛ یعنی تاریخ، تاریخ امروز است و اگر از گذشته هم صحبت می‌کنیم، گذشته امروز است نه اینکه امروز گذشته باشد. این در حال بودن موضوعی بود که در ادبیات دکتر آئینه‌وند وجود داشت. جزئیات اخلاق تاریخ‌نگاری از این مسئله ناشی می‌شود.

برای مثال وقتی کسی به رجال کمتر اهمیت می‌دهد تا به داده‌های تاریخی و به تحلیل عقلانی روابط پدیده‌ها بیشتر اهمیت دهد، خیلی زود حکم نمی‌کند چون همیشه تردید دارد که شاید بخشی از داده‌ها هنوز در دستش نباشد یا بخشی از آن هنوز به دست نیامده باشد. بنابراین تاریخ‌نگاری جدید که دکتر هم دنبال آن بودند، تاریخی مواضع‌است و به دنبال داده‌هایی است که هنوز بخشی از آن ناشناخته مانده است، احکامی هم که صادر می‌کند، با احتیاط است و هیچ‌وقت نمی‌تواند قضاوت‌های ایدئولوژیک داشته باشد.

بسیاری از ویژگی‌های ایشان را در باقرالعلوم قم دریافت کردم؛ حتی کاراکترهای رفتاری ایشان را به خاطر دارم و همیشه وقتی فکر می‌کرد و راجع به چیزی تردید داشت، انگشت‌ها را به هم فشار می‌داد؛ به نظر من یعنی یک‌طرفه نباید قضاوت کرد و باید از دست دیگر هم مشورت خواست.

ما در بزرگداشت بزرگان خودمان به وجه عاطفی شخصیت افراد توجه می‌کنیم و مهم هم هست اما آن چیزی که صدقه جاریه است و به صورت متدولوژیک می‌ماند و بقیه از آن استفاده می‌کنند و کار علمی را یک گام به پیش می‌برند، این برای ما بسیار قابل اهمیت است.

دکتر آئینه‌وند تاریخ‌نگار متعهد است، اما تاریخ‌نگاری ایدئولوژیک نبود. او متعهد به کرامت انسان‌ها و ارزش علم بود و به این دو اعتماد کامل

داشت. این نگاه تاریخی مورد مطالعه خود یا ملت و قومی را تحقیر کند یا از بدی‌های آن بگوید بلکه بیشتر باید جنبه‌های مثبت موضوع را در نظر بگیرد. ایشان باور داشت که اگر دانش را یک گام به پیش ببریم، هزینه عمر ما تأمین شده است. ایشان می‌گفتند تا پخته نشده‌اید ننویسید، چون خواننده نمی‌داند این نوشته شما در دوره خامی شما نوشته یا دوره پختگی نوشته شده است. حداقل بنویسید «یادداشت شخصی» یا «هنوز در دوره آموختن است» و در مرحله نظر قرار ندارد.

ایشان هر پژوهشگر حوزه علوم را دارای دو دوره محصلی و اجتهاد علمی می‌داند و اینکه این دوره مهم است. از این رو دکتر آئینه‌وند نوشته‌ها را به دو دسته تقسیم می‌کرد. او هیچ‌گاه یافته‌های خود را به نام خود مطرح نمی‌کرد چون فرض می‌کرد هیچ حرفی نیست که ساقه‌ای نداشته باشد. او به «کشف‌الظنون» حاجی خلیفه اشاره می‌کند که او در این اثر می‌گوید یک نویسنده برای بازار کتاب نمی‌نویسد؛ یک نویسنده باید چند کار را انجام دهد تا بتواند بگوید من یک کار علمی انجام داده‌ام.

شرایط کار علمی این است که اگر چیزی نو پیدا کرد که قبلاً علمی که قبلاً شناخته شده، حق تقدم اخلاقی و حقوقی معنوی با نویسنده اسبق یا سابق است.

یکی دیگر از شرایط کار علمی این است که اگر نوشته‌ای قبلاً نوشته شده و کامل نیست، شما باید آن را تکمیل کنید. هرکسی نظریه‌ای دارد؛ می‌توان آن نظریه را هم کامل کرد و باید ذکر کنیم که کدام قسمت را تکمیل می‌کنیم. همچنین باید نوشته‌ای که دشوار است را شرح دهیم تا جوانان هم بتوانند آن را مطالعه کنند.

تجربه خود بنده این است که وقتی من داشتم کتاب «تنبيه‌الامه» علامه ناینی را شرح می‌کردم و بعد از قضای روزگار در خلال این کار، استاد آئینه‌وند را دیدم و این موضوع را با ایشان مطرح کردم و گفتم برای کار ناینی شرح می‌نوسم او این جمله حاجی خلیفه را از حفظ برای من خواند و گفتند یک کار علمی هم این است که برای متنی دشوار شرح بنویس.

محققانی که دستشان از دنیا کوتاه است و فرصت

نگرده‌اند نوشته‌های خودشان را تلخیص و تصحیح کنند، آنها دین و حق بر گردن شاگردان‌شان دارند و این دین هم جمع‌کردن این آثار پراکنده و منقح‌کردن آن آثار است؛ به نوعی خودش یک جهاد علمی است. این یک سنت در اروپاست، نزدیک صد جلد از خطابه‌های هایدگر از آثار او جمع شده است و مرحوم آئینه‌وند این توصیه را به شاگردانش داشت؛ حال این بر عهده شاگردان خلفشان است که آثار ایشان را جمع کنند و به تنظیم، طبقه‌بندی و حفظ دانش به‌عنوان یک واجب دینی نگاه کنند.

برخی از نوشته‌ها هستند که مصنف، دچار برخی خطاها شده است، تصحیح چنین کتبی نیز کار علمی بوده و وظیفه دانشمندان علوم انسانی هم تصحیح برخی از خطاهاست.

مرحوم استاد آئینه‌وند به سنت تاریخ‌نگاری از برخی جهات علاقه داشت اما یکی از سنت‌هایی که ایشان داشت خطبه اول نوشته خودش بود که باور خود را نشان می‌داد؛ گاهی ما فکر می‌کردیم اگر در ابتدای مقاله خودمان یک خطبه یک‌سطری بگذاریم، از علمی بودن خارج می‌شود؛ در حالی که متوجه معنای این خط ستایش می‌شویم.

دکتر آئینه‌وند از پیشینیان با خبر و نیکی یاد می‌کردند؛ استاد منتقد بودند اما نقد ایشان هرگز از مرزهای اخلاقی و احترام، گذر نکرد. درواقع با اینکه متعهد به علم بود اما نقد ایشان هم براساس تعهد بود؛ به حدی حرکت نمی‌کرد که به شخصیت افراد بریخورد.

ما یک مجله علوم سیاسی را تازه تأسیس کرده بودیم و اولین مجله با این موضوع در قم منتشر می‌شد؛ ایشان هم ما را تشویق کردند. وقتی این مجله از چاپ درآمد، دیدیم که طراح ستاره‌ای گذاشته و ما حواسمان نبود اما مرحوم دکتر آئینه‌وند دقت کرده بود که این ستاره شش پر است؛ اصلاً به زبان نیاورد که آنها توطئه‌گر با دست‌نشانده اسرائیل هستند.

گفت این را منتشر نکنید و با ستاره حضرت داوود موافق افتاده است؛ این جمله بسیار مهم است، چون پرچم اسرائیل یک معنا دارد و ستاره داوود هم معنای دیگری دارد.

دکتر آئینه‌وند روحیه آموختن بدون چشمداشت برای ایران داشت؛ ایشان معتقد بود که غلط است در نیای امروز، علم را با عیار پول می‌سنجند. هر قدر هم اموال خود را ذخیره کنیم، در نهایت به وراثت می‌رسد اما کسی که کار علمی را انتخاب کرده، با تجارت همسفر نمی‌شود. دکتر آئینه‌وند معتقد بود به برخی هم علم نیاُموزید؛ آئینه‌وند در حوزه آموزش، دو آئینه‌وند بود؛ با کسانی که اعتماد داشت یک‌طور بود و بحث و گفت‌وگو می‌کرد و در کلاس‌های عمومی هم طور دیگری بود.

گفتار

بیژن زنگنه در سومین مراسم سالگرد مرحوم دکتر آئینه‌وند

من از دکتر آئینه‌وند توجه به عقل و اندیشه‌ورزی را آموختم

● من از نیمه سال ۵۹ با دکتر آئینه‌وند آشنا شدم و ایشان در آن زمان آموزش‌وپرورشی بودند و من معاون وزیر ارشاد بودم. این آشنایی ادامه پیدا کرد تا اینکه در دورانی مسئولیت اجرایی نداشتم. علاقه من به موضوع تاریخ و اندیشه‌ورزی سبب شد تا ارتباط بیشتر و عمیق‌تری با دکتر آئینه‌وند پیدا کنم. مهم‌ترین مسئله‌ای که از ایشان آموختم، در حوزه اندیشه‌ورزی بود که مهم‌ترین بحث کشور ما امروز هم اندیشه است. دکتر آئینه‌وند هم به این مسئله توجه بسیاری داشتند. من فکر می‌کنم ما هنوز هزار سال است که نتوانسته‌ایم این مشکل را حل کنیم که اندیشه و اندیشه‌ورزی عامل محرک حرکت‌های ما در زندگی باشد؛ این در حالی است که هنوز استخاره نقش پررنگ‌تری از تعقل دارد. من نمی‌گویم استخاره خلاف شرع است، اما وقتی قوه تعقل هست باید از عقل استفاده کنیم. ما وقتی بحث تاریخ را هم با دکتر آئینه‌وند داشتیم از این‌رشد به خاطر تعقل یاد می‌کردند. ایشان به شناخت شهودی هیچ اعتقاد جدی نداشت و من به این مسئله فکر کردم و این موضوع سبب شد تا مطالعاتی هرچند اندک هم در این زمینه داشته باشم. یک کسی در کتابش نوشته بود من کلمه‌ای از این کتاب را ننوشتم الا اینکه همه‌چیز بر من الهام شد! یعنی هیچ دلیل عقلی نداشت! دکتر آئینه‌وند انسان خودشناخته‌ای بود و هرچه داشت از زحمت خود ایشان بود. من چیزی که از دکتر آئینه‌وند آموختم توجه به عقل بود و اندیشه‌ورزی باید پایه زندگی انسان، عقلانیت باشد. متأسفانه حرف است که عقل و عقلانیت در میان ما مهجور است. از دوران فردوسی که مداد داد عقل می‌زده تا امروز هنوز هم مشکل کشور ما همین است.

گفتار

تصمیم برای ارتقا و روزآمدسازی کتابخانه تخصصی آئینه‌وند

شیدای موذن فروغی
همسر دکتر صادق آئینه‌وند

● پاسداشت نام و یاد دکتر صادق آئینه‌وند، نکوداشت علم و خردورزی است. به‌عنوان همسر و همراه او شهادت می‌دهم که آئینه‌وند در طول حیاتش هرگز از کسب علم و دانش و معرفت دست نکشید. تا پایان زندگی در مسیر افزایش آنها در آموزش و جامعه اطرافش کوشید. سه سال گذشته که از هجرت ناباورانه او می‌گذرد، در تلاش و جست‌وجو بودیم تا بتوانیم نام، اندیشه و سلوک اخلاقی و معنوی او را زنده نگه داشته و تأثیرات آنها را استمرار ببخشیم. در همین راستا در گام‌های نخستین، سال گذشته یکی از مهم‌ترین یادگاری‌های ارزشمند دکتر آئینه‌وند، یعنی کتابخانه شخصی و تخصصی او را وقف دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس کردم؛ کتابخانه‌ای که باوسواس و علاقه بسیار در طول عمر پیرگش جمع‌آوری کرده بود. صادق آئینه‌وند فرزند دانش و دانشگاه بود. در واقع با وقف کتاب‌های ایشان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و ارزشمندترین یادگاران او به دانشگاه کوشیدیم گنجینه‌ای برای استفاده دانشجویان و اساتید و جویندگان علم و آگاهی در دسترس علاقه‌مندان قرار دهیم. این کتابخانه شامل پنج هزار جلد کتاب فارسی، عربی و انگلیسی است که با تلاش ستایش‌برانگیز عزیزان دانشجو در دانشگاه تربیت مدرس، لیست‌برداری و طبقه‌بندی شده است. این مجموعه در گروه تاریخ دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تربیت مدرس در فضایی با نام «کتابخانه تخصصی دکتر آئینه‌وند» گردآوری شده و همه علاقه‌مندان می‌توانند با حضور در آن فضا کتاب‌های مورد‌نظر‌شان را جست‌وجو و از آنها استفاده کنند. گام بعدی ما که امیدواریم به شکل مستمر انجام شود، ارتقا و روزآمدسازی این کتابخانه است؛ به‌نجوهی بتوانیم هر سال کتاب‌های ارزشمند تازه انتشاریافته تاریخ و تاریخ اسلام را تهیه و به این مجموعه اضافه کنیم. در این راستا بودجه سالانه‌ای را به این منظور به‌طوری‌که با نظارت و صلاحیت مدیر محترم گروه تاریخ دانشکده علوم انسانی تربیت مدرس، خانم دکتر فاطمه جان‌احمدی اولین سری کتاب‌ها را خریداری کرده و به کتابخانه افزوده شده است. آرزوی ما آن است که بنیاد دکتر صادق آئینه‌وند، مجموعه‌ای از فعالیت‌ها را در سال‌های پیش‌رو به انجام برساند تا آرا، نظرات و دغدغه‌های آن استاد فروتن، به جویندگان علم و نسل‌های آینده منتقل و از این مسیر تکثیر شود؛ هرچند معتقدم اندیشمندان و صاحبان خرد و دانش، با مرگشان نهنتها فراموش نمی‌شوند، بلکه با رایش و تکثیر فکر و آثارشان، فرزندان بیشتری را در عرصه‌های فکری به‌جا خواهند گذاشت.

